

■ ZADAR

»Hrvatska priča o AIDS-u«

— Izlaganje »Hrvatska priča o AIDS-u« u utorak 14. prosinca u dvorani Nadbiskupskog sjemeništa »Zmajević« u Zadru održao je dr. med. Rok Čivljak, specijalist infektologu Klinici »Fran Mihaljević« u Zagrebu, u organizaciji zadarske podružnice Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva.

U Hrvatskoj do studenog 2010. godine HIV/AIDS ima 846 osoba. Trenutno je u Hrvatskoj 670 osoba zaraženo HIV-om, a broj novootkrivenih zaraženih raste. Prevladavajući izvor zaraze je homoseksualni odnos između muškaraca, oko 50%; oko 23% je to heteroseksualni odnos izvan trajne veze. »U Hrvatskoj se puno sredstava ulaže u prevenciju među homoseksualcima, ovisnicima, a broj zaraženih raste. Potiču se prava homoseksualnih osoba, zastupa se slobodno spolno ponašanje, uporaba kondoma. Zašto onda broj zaraženih raste? Zašto se o tome šuti?« — upitao je predavač dodavši da ga kao katolika HIV može zanimati kao predmet profesionalnog interesa i zbog duhovne potpore. Upozorivši na netočnost poistovjećivanja kondoma sa sigurnim spolnim odnosom, dr. Čivljak je rekao da se i u školske udžbenike mogu »progurati« razni svjetonazori, te je u udžbeniku iz prirode i društva kod svoje kćeri u 3. razredu vidio da se u opisu obitelji spominje »mama, brat i ja«, a ne spominje se otac.

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, u svijetu je 30 milijuna ljudi zaraženo HIV-om, od čega su polovica žene. Svakodnevno je otkriveno 70.000 osoba zaraženih, od čega je 97% iz siromašnih dijelova svijeta. Dnevno je 1.000 novozaražene djece. Trenutno je u svijetu između dva i tri milijuna djece zaraženo HIV-om. Oko dva milijuna ljudi godišnje umire od HIV-a. Duhovnik zadarskoga HKLD-a fra Kristijan Kuhar rekao je da tema AIDS-a zadire u moralno ponašanje svih članova društva te o tome treba govoriti na ispravan način. Poslanje HKLD-a je biti glasom cjelovita zdravlja čovjeka, utemeljenog na učenju medicinske znanosti i nauku Katoličke Crkve. (I. Grbić)

● Dr. Čivljak je upozorio na negativnost u društvu koje potiče rizično i neodgovorno spolno ponašanje

■ ZLOBIN

Božićna priredba

— U župnoj crkvi sv. Ivana Krstiteља na Zlobinu ponad Bakra u četvrtak 16. prosinca održana je tradicionalna božićna priredba koju su kao božićnu čestitku župljanima priredili učenici OŠ »Hreljin« sučenicima područnih škola »Praputnjak« i »Zlobin«. U crkvi prepunoj učenika, roditelja, župljana iz sve tri župe, među kojima su bili bakarski gradonačelnik Tomislav Klarić i zlobinski župnik Zlatko Čibarić, šezdesetak učenika izvelo je hrvatske božićne pjesme, recital božićnih pjesama na čakavskom narječju te glazbeno-plesne točke. (Z.)

DIPLOMATSKA BORBA MONS. BOŽE MILANOVIĆA ZA HRVATSKU ISTRU (1)

Od »narodnog neprijatelja« do respektabilnog sugovornika

Državne granice se određuju za stoljeća dok se režimi mijenjaju« - glasovita je misao mons. Bože Milanovića, jednog od najistaknutijih istarskih svećenika i promicatelja hrvatske svijesti. Donosimo široj javnosti nepoznate detalje o njegovoj diplomatsko-političkoj borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

Dr. sc. Stipan Trogrlić

— Božo Milanović (Kringa, 1890 - Pazin, 1980), još kao đak Prve hrvatske gimnazije u Pazinu, a posebno kao bogoslov u Gorici, isticao se vjerskim i nacionalnim, kulturno-prosvjetnim zauzimanjem na crti Mahničeva Hrvatskoga katoličkog pokreta u Istri. Bio je uvjeren da pokret u sebi nosi obnoviteljsko-preporodnu snagu kako na vjerskom tako i nacionalnom planu. Za svećenika Tršćansko-koparske biskupije zaređen je 7. srpnja 1914. u Trstu. Tijekom rata 1914-1918. vršio je službu kapelana u Pićnu i Svetoj Katarini. Po završetku rata župnik Kringe, njegove rodne župe, Slovenac Nikola Žugaj, poznat po svojim »slavenofilskim« osjećajima, očekujući progone Talijana koji su tek što je Austro-Ugarska potpisala kapitulaciju počeli s vojnom okupacijom Istre, pobjegao je u Sloveniju. Milanović je, uz odobrenje biskupa Andrije Karlina, naslijedio župnika Žugaja u Krinji. Najprije, talijanska vojno-okupacijska vlast, potom formalno, prividno, talijanska građansko-liberalna vlast i na kraju posebno ona fašistička započeli su s pritiscima, prijetnjama i progonima istaknutih hrvatskih domoljuba (narodnjaka) u Istri. Prepoznatljivo mjesto među njima imao je svećenik Milanović. Izložen stalnim prijetnjama i fizičkim napadima, svjestan da mu je život u opasnosti, nakon konzultacija s biskupom Angelom Bartolomasijem sklonio se u Trst. Na na-

Na sastanku održanom 31. srpnja 1945. u franjevačkom samostanu u Pazinu, 44 svećenika potpisala su izjavu u kojoj traže da Istra mora biti »iz etničkih, geografskih i ekonomskih razloga priključena Federativnoj Jugoslaviji«.

vjednika za hrvatsku kulturno-prosvjetnu djelatnost, bit će izvor kasnijih žestokih napada tzv. »narodne vlast« na »izdajicu« Milanovića.

Napadi i optužbe »narodne vlasti«

U kontekstu sve češćih napada na istarski kler, od kraja 1944. pa sve do sredine 1945. godine, pojačavaju se napadi i na Božu Milanovića. Radikalizacija i intenzifikacija tih napada bila je posljedica naglog jačanja staljinističkih snaga u NOP-u koje se, uvjereni u skorbu pobjedu, žele osloboditi nepotrebnih suputnika, a u koje spadaju i svećenici. O promjeni retorike i zaokretu u odnosima prema dojučerašnjim saveznicima govori podatak da je samo godinu dana ranije (od kraja 1943. do kraja 1944) na stranicama »Glasa Istre« izašao niz članaka u kojima se u pozitivnom svjetlu opisivala uloga istarskoga hrvatskog svećenstva u tadašnjim zbivanjima. U svim tim napadima kao crvena nit provlači se optužba da je Milanović sa svojim suradnicima, tražeći i dobivajući dozvole od Nijemaca za svoju izdavačku i namjeravanu prosvjetnu djelatnost (otvaranje hrvatskih škola), nastojao otupiti oštricu NOP-a. U dokazivanju iznesene teze koristio se klasični sofizam: Ako se od Njemačkih nacista može dobiti nacionalna sloboda, a to potvrđuju dozvole za izdavanje molitvenika, kalendara, čitanke, onda je nepotrebno odlaziti u partizane, podnositi to-

like žrtve i stradanja da bi se izborila nacionalna sloboda. U nekima od »prozivaka« Milanović je skupa s Zvonimirom Brumničem, svećenikom koji se također zalagao za hrvatstvo u Istri, poimence spomenut, dok je u drugima više nego jasna aluzija na navodni izdajnički put njega i njegovih suradnika. Novi žestoki napad na Milanovića i Brumnića dogodio se na sastanku proširenog NOO-a u Poreču 21. svibnja 1945. godine. Dušan Diminić, jedan od istaknutijih istarskih ratnih i poratnih funkcionara, žestoko je napao spomenutu dvojicu svećenika kao »sijače malodušja i razbijanje jedinstva«. Ni na javnim skupovima nije zaboravljen »protunarodni rad« svećenika. Na središnjoj

proslavi oslobođenja Istre, u pulskoj areni 12. svibnja 1945, u nazočnosti 30.000 ljudi, Josip Šestan, predsjednik JNOF-a za Istru, nije mogao ne spomenuti djelovanje reakcije kojoj su se pridružili i »nekoji narodni svećenici«. Poimence su apostrofirani biskup Santin te stalno prozivani dvojac Milanović-Brumnić. Lako je zamisliti kako su na indoktriniranu masu djelovali Šestanove riječi izrečene u euforičnom ozračju.

Izjave istarskog vodstva NOP-a da će se sudbina Istre i Julijske krajine rješavati na bojnopolju a ne za zelenim stolom pokazat će se nerealnim. Naime, odmah po završetku rata bilo je jasno da će se pitanje toga graničnog područja ipak rješavati za pregovaračkim stolom. Jugoslavensko državno-partijsko vodstvo svjesno da bi mu u političko-diplomatskoj borbi za priključenje Julijske krajine Jugoslaviji mogla biti od koristi pomoć pojedinih uglednih istarskih svećenika, u prvom redu Bože Milanovića, dali su signal vodstvu u Istri da pokuša stupiti u kontakt s Milanovićem i pridobiti ga za suradnju. Na upozorenja nekih svećenika i barbarskog narodnjaka Ivana Kolića da jedino pozitivno rješenje slučaja svećenika Bože Milanovića i Zvonimira Brumnića, koji su tada živjeli u Trstu a od partizana su prozivani kao najgori narodni neprijatelji, može otvoriti put suradnje s istarskim klerom, vodstvo Oblasnog NOO-a dotada se jednostavno nije obaziralo.

Sporazum s predstavnicima NOP-a

Božo Milanović je u trenutku završetka Drugog svjetskog rata uživao velik utjecaj među istarskim Hrvatima. Taj ugled stekao je kako svojim intelektualnim autoritetom tako i dosljednim zauzimanjem za nacionalna prava svojih sunarodnjaka; kako u doba austrijske vlasti tako, zapravo još više, u vrijeme fašističke dominacije u Istri. Nakon uzaludnih pokušaja vodstva NOP-a da se Milanovića dovede na »razgovore« u Istru, nije bilo javne manifestacije u Istri u kojoj on nije bio prozivan, skupa s Brumničem, kao izdajica i narodni neprijatelj. Ipak, pod pritiskom događaja, kao što je Beogradski i Devinski sporazum u lipnju 1945. godine, a u želji da pokaže svoj legitimitet pred međunarodnom i domaćom javnošću, nova se vlast odlučila za pregovore s do jučer najprozivanim neprijateljem. I ono što je do pred mjesec dana izgledalo nemoguće, ipak se dogodilo. U Trstu je 16. srpnja 1945. došlo do sastanka između predstavnika NOP-a Dušana Diminića i Ivana Motike s Božom Milanovićem, na kojem su precizirani uvjeti međusobne suradnje. Predstavnici NOP-a dobili su obećanje da će istarsko svećenstvo u posebnoj izjavi izraziti podršku NOP-u, dok će NOP osigurati Crkvi u Istri takve mogućnosti djelovanja kakve su bile nezamislive u ostalim dijelovima Jugoslavije.

Strateški cilj - sjedinjenje Istre s Hrvatskom

Spomenutim sporazumom otvara se novo poglavlje u odnosima NOP-a i hrvatskog svećenstva u Istri. Obje su strane uočile važnost one druge za ostvarenje zajedničkoga strateškog cilja: sjedinjenja Istre s Hrvatskom. Svećenici, predvođeni Milanovićem-ovim autoritetom, prihvaćaju surad-

nju onoga trenutka kad im je postalo jasno da je NOP, s jedne strane, jedina relevantna politička snaga koja može ostvariti navedeni strateški cilj, a s druge strane da je spreman poštivati pa čak i pomagati djelovanje Crkve. Nezgodna je bila u tome što za svoj diplomatsko-politički rad istarsko hrvatsko svećenstvo nije imalo suglasnost svojih biskupa Talijana. U konkretnim situacijama između poslušnosti biskupu i zova savjesti pokušali su pomiriti jedno i drugo. Zahvaljujući u prvom redu diplomatskoj i pravnoj (kanonskoj) vještini Bože Milanovića, izbjegnuti su incidenti s biskupima. Budući da se nije moglo dosljedno držati temeljne eklesiološke postavke »nulla sine episcopo - ništa bez biskupa« i ostvariti nacionalne ciljeve, istarsko svećenstvo krenulo je linijom »nulla contra episcopo - ništa protiv biskupa«. Sukladno sporazumu, u Pazinu je 18. srpnja 1945. održan svećenički sastanak na kojem je Ivan Motika obavijestio 30-ak nazočnih svećenika o sporazumu između NOP-a i Milanovića, što su, prema Milanovićevu svjedočanstvu, svećenici prihvatili sa zadovoljstvom. JNOF (Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta) je potom dopisom od 25. srpnja pozvao hrvatske svećenike da 31. srpnja dođu na sastanak u Pazin. Na tom sastanku trebalo je odrediti daljnje metode suradnje. Iako su oba istarska biskupa bila protiv održavanja sastanka, tršćansko-koparski Antonio Santin je čak preporučio Milanoviću da se ne potpisuje nikakva izjava o priključenju Istre Jugoslaviji, na sastanku održanom 31. srpnja 1945. u franjevačkom samostanu u Pazinu 44 svećenika potpisala su izjavu u kojoj traže da Istra mora biti »iz etničkih, geografskih i ekonomskih razloga priključena Federativnoj Jugoslaviji«. Na početku samog sastanka Milanović je pročitao izjavu o sastanku s predstavnicima NOP-a na kojem su »razjasnile razlike« te priznao velike zasluge NOP-a u oslobođenju Istre, zbog čega smatra »da treba sa vlastima NO pokreta sudjelovati za dobro naroda«.

Salomonsko rješenje istarskih svećenika

Oba istarska biskupa, porečkopulski Raffaele Radossi i već spomenuti tršćansko-koparski Santin, bili su protiv odlaska svećenika na sastanak zakazan za 31. srpnja. Suočeni sa zabranom svojih biskupa istarski su svećenici sa sastanka u Karolji 29. srpnja uputili molbu JNOF-u da odgodi sastanak. Na zajedničkom sastanku predstavnika JNOF-a i svećenika 18. srpnja dogovoreno je da će zakazani sastanak ipak biti održan i o njemu će biti obaviješteni i biskupi. Pritisnuti s jedne strane zabranama svojih ordinarija, a s druge strane insistiranjem vlasti da se sastanak svakako održi, svećenici su posegli za salomonskim rješenjem. Odlučili su da će sastanak imati privatni karakter te da će u njemu sudjelovati kao privatne osobe (građani) a ne kao pripadnici svećeničkoga staleža.

NASTAVLJA SE

● Prijatelji u posjetu mons. Milanoviću u Bergamu u vrijeme njegove konfinacije kolovoza 1941.

DIPLOMATSKA BORBA MONS. BOŽE MILANOVIĆA ZA HRVATSKU ISTRU (2)

Borba za zapadnu hrvatsku granicu

Državne granice određuju se za stoljeća dok se režimi mijenjaju« - glasovita je misao mons. Bože Milanovića, jednog od najistaknutijih istarskih svećenika i promicatelja hrvatske svijesti. Donosimo široj javnosti nepoznate detalje o njegovoj diplomatsko-političkoj borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

Dr. Stipan Trogrlić

— Memorandum hrvatskih i slovenskih svećenika upućen Savezničkoj komandi u Trstu 20. srpnja 1945. sintetizirano je objasnio etničke, povijesne, gospodarske i kulturne razloge zbog kojih svećenici traže priključenje Julijske krajine Jugoslaviji. Već u memorandumu se ističe da svećenici, unatoč brzom razočaranju novom (partizanskom) vlašću, »žele i hoće priključenje Jugoslaviji, ali sigurno ne komunističkoj, nego istinski demokratskoj i narodnoj«. Svećenici kao članovi ili simpatizeri Kršćansko-socijalne stranke naivno su još uvijek vjerovali u uspostavu demokratskih standarda u Jugoslaviji u kojima bi se kršćanski socijalisti pojavili kao partner Komunističkoj partiji. I sam se Milanović, sve do završetka rata, nadao uspostavi parlamentarne demokracije u Jugoslaviji. Zato se spremio obnoviti Narodnu kršćansku stranku, koja bi, u danom trenutku, uz pomoć Saveznika, sudjelovala u preuzimanju vlasti u Istri. Međutim, kad se uvjerio da nova (komunistička) vlast ne pomišlja na dijeljenje vlasti s ikime, odustao je od svoje nakane.

Kardelj s Milanovićevim elaboratom

Zahvaljujući istančanom sluhu za realnost, Milanović je bez velikih trauma prihvatio novu vlast i počeo surađivati s njom. Taj njegov suradnički odnos prihvatilo je najveći dio istarskoga hrvatskog svećenstva. Kad već nije bilo moguće uspostaviti političko-stranačke partnerske odnose, Milanović je za svećenstvo nastojao izboriti poziciju čimbenika o čijim će zahtjevima partijsko-državni vrh morati voditi računa.

Na temelju odluka konferencije u Postdamu (17. svibnja 1945) u Londonu je od 11. rujna do 2. listopada 1945. sazvana konferencija na kojoj su ministri vanjskih poslova SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije, Francuske i Kine raspravljali o razgraničenju između Italije i Jugoslavije. U radu Londonske konferencije sudjelovali su i ministri vanjskih poslova Jugoslavije i Italije: Edvard Kardelj i Alcide De Gasperi. U svom dokazivanju opravdanosti zahtjeva za priključenjem Julijske krajine Jugoslaviji služio se Kardelj obilato elaboratom Bože Milanovića »Zašto mora Julijska krajina pripasti Jugoslaviji«, koji je Milanović napisao na zamolbu predsjednika vlade NR Hrvatske Vladimira Bakarića.

Polazište Milanovićeve elaborata bio je spomenuti Memorandum hrvatskih i slovenskih svećenika Savezničkoj komandi od 20. srpnja 1945. Stavljajući u prvi plan etnoloških (etničkih) razloga trebalo je pokazati ne samo brojčanu prevlast »slavenskog« elementa u Julijskoj krajini, nego još više njegovu kompaktnost u naseljenosti tog područja. »Talijani sežu kompaktno samo do Soče, dotično do Tržica (Monfalcone), a odatle dalje počinje slavensko pučanstvo. Talijani su dakle sa svojim gradićima na tuđem teritoriju. To vrijedi ne samo za Goricu, koja je po svom pučanstvu mješovita, i za Trst, u kojemu su već sama predgrađa slovenska, nego također i za zapadnu

istarsku obalu, gdje je također među talijanskim gradićima nastanjeno hrvatsko pučanstvo.«

Svećenička »spomenica« Savezničkoj komisiji

Na drugoj strani Alcide de Gasperi pokušao je dokazati talijansko povijesno-etničko pravo na Julijsku krajinu. O tim svojim nastojanjima izvijestio je tršćansko-koparskog biskupa Santina, čije je zauzimanje za talijansku stvar veoma cijenio. Kako su se vjerske veze koristile u političko-diplomatskoj borbi, pokazuje i preporuka biskupa Alojzija Fogara biskupu Santinu da stupi u kontakt s Johnom Nortonom, američkim članom savezničke delegacije koja je u ožujku 1946. trebala posjetiti Istru. U toj preporuci Fogar, Santinov prethodnik na katedri sv. Justa, ukazuje svome nasljedniku da Norton, kao odličan katolik, može biti koristan za rješavanje pitanja Julijske krajine. Londonska je konferencija prihvatila da će se etnički razlozi u određivanju jugoslavensko-talijanske granice poštivati i to na taj način da što manje Talijana ostane u Jugoslaviji, a što manje Hrvata i Slovenaca u Italiji. Na konferenciji je također odlučeno da će saveznici, radi utvrđivanja što točnije etničke slike, u Julijsku krajinu uputiti posebnu komisiju.

Dolazak 37-člane Savezničke komisije (engleska je delegacija brojala 7, američka 8, ruska 13 i francuska 9 članova) u ožujku 1946. pratile su razne javne manifestacije u kojima su obje strane, jugoslavenska i talijanska, dokazivale opravdanost svojih teritorijalnih zahtjeva prema području Julijske krajine. Veću diplomatsku težinu od svih manifestacija imala je spomenica Zbora svećenika sv. Pavla i statistika o nacionalnoj strukturi

● Iako se uz mons. Božu Milanovića i mladi svećenik Miroslav Bulešić zdušno zalagao za sjedinjenje Istre s Hrvatskom, komunističke su ga vlasti brutalno likvidirale

župa u Porečko-pulskoj, Tršćansko-koparskoj i Riječkoj biskupiji, koje su komisiji predali članovi Zbora Božo Milanović, Tomo Banko i Leopold Jurca prilikom audijencije u zgradi pazinskog sjemeništa 19. ožujka 1946. Kad je Saveznička komisija 23. ožujka 1946. došla u Pulu, biskup Radossi je smatrao svojom dužnošću posjetiti neke članove komisije i upoznati ih s mišljenjem svoga klera, »poznavajući njegovo stvarno mišljenje«. Nažalost, zapisnik s tog sastanka nije sačuvan ili jednostavno nije ni postojao, pa se o Radossijevu referiranju mišljenja klera njegove biskupije može samo nagađati. Međutim, nije teško pretpostaviti da je stavove iznesene u spomenici ili relativizirao ili negirao.

Spomenica je naglasak stavila na povijesne nepravde koje su Hrvati i Slovenci doživjeli u vrijeme talijanske vladanja Julijskom krajinom, te na opravdanost zahtjeva za priključenjem Julijske krajine

Jugoslaviji na temelju nacionalnog sastava stanovništva. Taj zahtjev sad je dobivao na težini jer su iza njega stajali ne samo narod i nova vlast nego i katoličko svećenstvo. U sadržajnom pogledu spomenica ne donosi ništa novo što već ranije, u raznim svećeničkim iskazima, nije bilo rečeno. Za novu vlast veliki plus u očima međunarodne komisije bio je onaj dio spomenice koji govori da je ta vlast osigurala vjerske slobode kako Hrvatima tako i Talijanima. Time su dovedeni u pitanje navodi istarskih biskupa o ugrožavanju vjerske slobode od strane partizanske vlasti, ali i upozorenje Zbora Oblasnom NOO-u u Labinu od 15. veljače 1946. o kršenju vjerskih sloboda u Istri. Izjava o (ne)postojecim vjerskim slobodama može se razumjeti u kontekstu trenutka u kojem je, u očima svjetske javnosti, trebalo pokazati demokratsko lice nove vlasti, bez obzira je li to lice zaista bilo takvo.

Bulešić - »slavenski pop politikan«

Na spomenicu je brzo i odlučno reagirao porečko-pulski biskup Raffaele Radossi. Okružnicom br. 365/46, od 30. ožujka 1946, zabranio je svećenicima svoje biskupije sudjelovanje na sastancima Zbora svećenika sv. Pavla »sub poena suspensionis ipso facto incurrenda - pod kaznom suspensije koja nastupa samim tim činom«, tj. sudjelovanjem u radu svećeničkog društva. Odluka vrijedi sve dok Sveta kongregacija ne ispita: 1. statut Zbora, 2. spomenicu predanu Međunarodnoj komisiji i 3. protuspomenicu upućenu od Zbora Oblasnom NOO-u u Labinu. U novoj okružnici br. 30, od 24. travnja. 1946, biskup Radossi se, vjerojatno potaknut i pismom Miroslava Bulešića, tada župnika u Kanfanaru, u kojem Bulešić brani svećeničku stalešku organizaciju te iznosi niz nepravda koje su hrvatski svećenici doživjeli ne samo od državnih nego i crkvenih vlasti, osvrnuo na tvrdnje iznesene u spomenici. Posebno mu je smetala tvrdnja o talijanizatorskoj ulozi Crkve i govor o vjerskim slobodama koje dopušta nova vlast. Na kraju nije mogao vjerovati da velika većina njegovih svećenika stoji iza spomenice.

Prepiska između porečko-pulskog biskupa Raffaelea Radossija i njegova mladog svećenika Miroslava Bulešića, koji će i sam pasti kao žrtva komunističkog režima, jasno ocrtava dva različita tumačenja novije istarske povijesti. U prošlosti i jedan i drugi traže argumente za svoje dnevno-političke stavove. Za Bulešića je talijanizatorska uloga Crkve u nedavnoj istarskoj prošlosti razlog da hrvatsko svećenstvo nema nikakvog povjerenja u bilo kakvu talijansku vlast, te se zbog toga opredjeljuje za komunističku Jugoslaviju, smatrajući boljom i totalitarnu Jugoslaviju nego demokratsku Italiju.

Dopisivanje između biskupa Radossija i njegova mladog svećenika Miroslava Bulešića, koji će i sam pasti kao žrtva komunističkog režima, jasno ocrtava dva različita tumačenja novije istarske povijesti. U prošlosti i jedan i drugi traže argumente za svoje dnevno-političke stavove. Za Bulešića je talijanizatorska uloga Crkve u nedavnoj istarskoj prošlosti razlog da hrvatsko svećenstvo nema nikakvog povjerenja u bilo kakvu talijansku vlast, te se zbog toga opredjeljuje za komunističku Jugoslaviju, smatrajući boljom i totalitarnu Jugoslaviju nego demokratsku Italiju. S druge strane biskup Radossi je kao talijanizirani Hrvat duboko proživljavao svoj nacionalni identitet. Očito, kao i brojni talijanski intelektualci bio je rob shema o »slavenskom popu politikantu«, što ga je priječilo u utvrđivanju istarske složene stvarnosti. Niječe talijanizatorsku ulogu dijela talijanskog klera, a kao argument ističe osobno zauzimanje za učenje hrvatskog jezika u porečkom sjemeništu, popunjavanje hrvatskih župa hrvatskim svećenicima, te slanje 19 sjemeništaraca iz »talijanskog« porečkog, u »hrvatsko« pazinsko sjemenište, kao i materijalno uzdržavanje tih sjemeništaraca.

Milanovićevo uporište u sv. Tomi Akvinskome

Teoretsko uporište svojoj podršci novoj (revolucionarnoj) vlasti Milanović je našao u učenju Tome Akvinskog koji je dopuštao »pobunu« protiv raznih oblika tiranije, osim ako bi takva pobuna donijela više štete od same tiranije. Između redaka daje se pročitati kako je jugoslavenska revolucija, iako je donijela prolijevanje krvi, ipak manje zlo od talijanske, fašističke diktature u Istri. Na drugoj pak strani, nastoji se objasniti što znači kršćansko shvaćanje da svaka vlast dolazi od Boga. U shvaćanju o vlasti kao nečemu što je Bog odredio načelnoj razini, ali da izravno ne određuje ili uvjetuje ovaj ili onaj oblik vlasti, te je prepušteno povijesnim prilikama i slobodnoj ljudskoj volji, anticipirano je shvaćanje Drugoga vatikanskog sabora o autonomiji ovezemaljskih stvarnosti.

NASTAVLJA SE

● Saveznički stjegovi na zgradi pazinskoga sjemeništa u vrijeme posjeta Međunarodne komisije za razgraničenje u Istri u ožujku 1946.

DIPLOMATSKA BORBA MONS. BOŽE MILANOVIĆA ZA HRVATSKU ISTRU (3)

Domoljubni nastupi na Pariškoj mirovnoj konferenciji

Državne se granice određuju za stoljeća, dok se režimi mijenjaju - glasovita je misao mons. Bože Milanovića, jednog od najistaknutijih istarskih svećenika i promicatelja hrvatske svijesti. Donosimo široj javnosti nepoznate detalje o njegovoj diplomatsko-političkoj borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

Dr. Stipan Trogrlić

— Na Pariškoj mirovnoj konferenciji, koja je trebala riješiti sporna jugoslavensko-talijanska granična pitanja, u radu jugoslavenske delegacije od 11. svibnja do 13. srpnja 1946. sudjelovali su svećenici Tršćansko-koparske biskupije Hrvat Božo Milanović i Slovenac Anton Piščanec. Kao katolički svećenici imali su zadatak uvjeriti francuske i belgijske katoličke krugove u opravdanost jugoslavenskih zahtjeva. Već trećeg dana boravka u Parizu dogodio se susret Milanovića s belgijskim katoličkim novinarom Walterom Eberhardom, koji se nije mogao načuditi kako to da se Milanović kao katolički svećenik radije priklonio komunističkoj Jugoslaviji nego katoličkoj Italiji. Na Eberhardovo čuđenje Milanović je odgovorio poznatom, pomalo antologijskom, rečenicom: »Državne se granice određuju za stoljeća, dok se režimi mijenjaju, a pod Italijom je u opasnosti život našeg naroda.«

Razlozi protivljenja plebiscitu u Istri

Bez sumnje, Milanovićevu lobiranje protiv plebiscita u Istri, zbog posljedica 25-godišnje sustavne politike talijanizacije, utjecalo je na zapadne Saveznike da odustanu od prijedloga da se pitanje pripadnosti Istre riješi plebiscitom. Međutim, jugoslavenska je vlast, ponesena pobjedom u ratu, vjerovala da bi se stanovništvo Istre na plebiscitu u golemoj većini opredijelilo za Jugoslaviju, pa je u određenom trenutku zastupalo plebiscit kao najprihvatljiviji način rješavanja graničnih sporova s Italijom. Nikola Moskatelo, jugoslavenski otpravnik poslova pri Svetoj Stolici, otputovao je u Beograd da bi uvjerio Tita da ne podrži održavanje referendumu u Julijskoj krajini. Koliko su na Moskatelovu intervenciju utjecale informacije o istarskim prilikama koje mu je pružio mladi svećenik porečko-pulske biskupije Ivan Pavić, postdiplomant iz kanonskog prava na Papinskom sveučilištu Gregoriana, teško je reći.

Javni nastupi Milanovića i Piščanca u francuskim i belgijskim katoličkim krugovima za rješanje Julijskog pitanja u korist Jugoslavije, posebno prijam kod kardinala Emmanuela Celestina Souharda, pariškog nadbiskupa, nakon čega su se počele širiti vijesti da i kardinal smatra jugoslavenske zahtjeve opravdanim, ponukale su obojicu istarskih biskupa da se izravno obrate kardinalu Souhardu.

Protuofenziva biskupa Santina i Radossija

Tršćansko-koparski biskup Antonio Santin u pismu kardinalu Souhardu 22. lipnja 1946. osvrnuo se na više puta ponovljene informacije Radija Beograd u kojima se spominje au-

dijencija svećenika Milanovića i Piščanca kod kardinala Souharda. Na toj audijenciji ta su dvojica svećenika izjavila da Crkva u zoni »B« uživa slobodu i da je priključenje Trsta i Istre Jugoslaviji stvar koja odgovara prirodnom pravu. Izražavajući »duboko ogorčenje« koje su izjave Milanovića i Piščanca izazvale i kod talijanskog svećenstva koje se ne slaže s njihovim izjavama, biskup tvrdi da te izjave ne odgovaraju istini. Prihvatiti i podržati rad dvojice spomenutih svećenika, za Santinija bi značilo ne samo otrgnuti od Italije talijanski teritorij od Gorice preko Trsta do Pule i Rijeke, nego ga istodobno izručiti nehumanom, barbarskom i protukršćanskom komunizmu. Na kraju pisma Santin se nada da kardinal nije dao izjave podrške jugoslavenskoj delegaciji koje mu se u javnosti pripisuju.

Porečko-pulski biskup mons. Raffaele Radossi dva puta je pisao pariškom kardinalu, u lipnju i srpnju. »Kao biskup Pokrajine, kao onaj koji je rođen u ovim krajevima i dobar poznavatelj stvari o kojima se danas površno raspravlja«, želi upoznati Souharda s dvije, po njemu bitne činjenice: 1. zapadna Istra, pojas od Trsta do Plomina, povijesno i etnički je talijanski teritorij, 2. u slučaju njihova pripajanja Jugoslaviji, koja je satelit SSSR-a, riskira se izlazak SSSR-a na Jadransko more sa svim posljedicama za vjeru tih katoličkih područja. Milanovićev i Piščančev rad u Parizu biskup Radossi ocjenjuje kao rad protiv svećeničke savjesti jer svojim nastupima podržavaju netočne pretpostavke i podupiru dolazak vlasti koja će potpuno Istru dekristijanizirati.

U talijanskom tisku diplomatsko-politički rad hrvatskog i slovenskog svećenstva na priključenju Julijske krajine Jugoslaviji okvalificiran je kao »žestoko iredentistički«. Posebno su apostrofirani svećenici Jakob Ukmar, Miroslav Bulešić i Božo Milanović.

Odluke nakon duge diplomatske borbe

Vijeće ministara (SAD, SSSR, Velika Britanija i Francuska) na četvrtoj konferenciji u Parizu 1. srpnja 1946. donijelo je sljedeće odluke: Jugoslaviji će pripasti područje istočno od francuske crte razgraničenja, tj. čitava Istra, osim Bujštine i Koparštine. Na području od rijeke Mirne do Devina s Trstom formirat će se Slobodni teritorij Trsta (STT) pod nadzorom Vijeća sigurnosti UN-a. Teritorij STT-a bit će podijeljen na dvije zone, zonu »A« (Trst s okolicom), pod savezničkom upravom, i zonu »B« (grad Pula i prostor od Kopra do Mirne), pod jugoslavenskom upravom. Italiji je trebao pripasti sjeverni dio Kanalske doline, Gorica i Monfalcone (Tržić). Nakon duge i mučne diplomatske borbe, iako nezado-

voljna tim odredbama, Italija je sa silama pobjednicama, među kojima je bila i Jugoslavija, u Parizu 10. veljače 1947. potpisala mirovni ugovor koji je u sebi sadržavao rješenje graničnog pitanja u skladu s odlukom Vijeća ministara od 1. srpnja 1946. I kod talijanske i kod jugoslavenske delegacije bila je prisutna svijest da je sporazum potpisan pod pritiskom međunarodne zajednice i da se radi o privremenom rješenju. Obostrano prisutne frustracije i uvjerenje da u konačnom rješenju treba izboriti pravednije rješenje bile su izvor kasnijih sporova koji su doveli do napetosti i mahanja oružjem.

Radost zbog priključenja hrvatskoj domovini

Razočaran Mirovnim ugovorom u Parizu, po kojem se njegova biskupija našla u sastavu komunističke Jugoslavije, biskup Radossi je u rujnu 1947. napustio Istru. To isto učinilo je 50-ak talijanskih svećenika. Osim nacionalnih razloga, na biskupa Radossija snažnije su djelovali oni ideološki - nije mogao prihvatiti da će se Porečko-pulska biskupija naći u

»Kao kad lađa nakon dugog putovanja i mnogih oluja uđe u svoju luku, tako se je i hrvatski narod u Istri nakon više nego tisućgodišnje podređenosti tuđincima napokon sjedinio sa svojom narodnom državom Hrvatskom u Jugoslaviji.«

zemlji komunističkoga (antiteističkoga) vrijednosnog sustava. Tršćansko-koparski biskup Santin bolno je proživljavao činjenicu da se njegova biskupija našla podijeljena između Italije i Jugoslavije, pri čemu je pripajanje Istre Hrvatskoj smatrao »nepravdom okupacijom«. Zbog svoga protivljenja priključenju Istre Jugoslaviji, iz nacionalnih, ali isto tako i iz ideoloških, razloga Radossi

● Tršćansko-koparski biskup Antonio Santin žestoko se usprotivio Milanovićevim nastupima na Pariškoj mirovnoj konferenciji održanoj od 11. svibnja do 13. srpnja 1946.

i Santin su neopravdano nazivani fašistima i slugama međunarodnog imperijalizma.

Unatoč određenom nezadovoljstvu zbog toga što se nije ostvario maksimalan plan, tj. priključenje čitave Julijske krajine Jugoslaviji, Pariški mirovni ugovor je dočekan u jugoslavenskim krugovima kao diplomatski uspjeh nove vlasti. To potvrđuju i brzojavi koje je Zbor svećenika sv. Pavla za Istru 25. veljače 1947. uputio

predsjedniku Jugoslavenske vlade maršalu Titu, predsjedniku Hrvatske vlade Vladimiru Bakariću i ministru u Hrvatskoj vladi svećeniku Svetozaru Ritigu. Dok se u brzojavu Titu

ističe zahvalnost njemu i pokretu »za oslobođenje i vjernost državi«, u brzojavu Bakariću izražava se radost istarskog svećenstva zbog priključenja Istre »hrvatskoj domovini«.

Ratifikacija Pariškoga mirovnog ugovora od strane pojedinih država potpisnica 15. rujna 1947. te ukaz Prezidijia Narodne skupštine FNRJ od 16. rujna 1947. kojim su Ustav i zakoni FNRJ proglašeni važećim za

U brzojavu »Zbora svećenika sv. Pavla za Istru« predsjedniku hrvatske vlade Vladimiru Bakariću od 25. veljače 1947. izražava se radost istarskog svećenstva zbog priključenja Istre »hrvatskoj domovini«

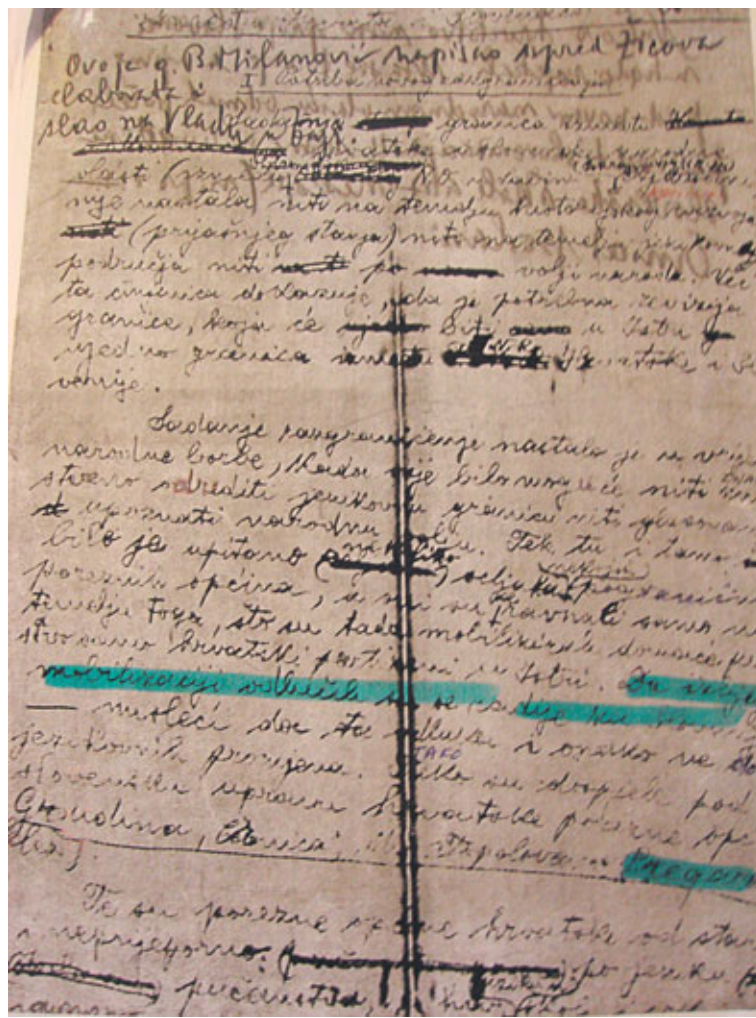
novo priključene krajeve, označili su kraj jedne etape u diplomatskoj borbi za jugoslavensku zapadnu granicu. Božo Milanović, aktivni sudionik svih poslijeratnih diplomatsko-političkih sporova i borbi, ovako je doživio kraj tih borba: »Kao kad lađa nakon dugog putovanja i mnogih oluja uđe u svoju luku, tako se je i hrvatski narod u Istri nakon više nego tisućgodišnje podređenosti tuđincima napokon sjedinio sa svojom narodnom državom Hrvatskom u Jugoslaviji.« Stoljetna je borba između hrvatstva i talijanstva u Istri konačno svršila. Pravda je pobijedila nepravdu. Svoje narodno sjedinjenje bio bi dočekaao i proslavio hrvatski narod u Istri s nezapamćenim veseljem da nije bio razočaran osjećajući kako mu komunizam sve više ugrožava duhovna i materijalna dobra, osobna prava, slobodu i - narodni ponos.

Šutnja o Tripartitnoj deklaraciji

Iako su talijanski i jugoslavenski parlamenti ratificirali Pariški mirovni ugovor, kod obiju strana on je stvarao frustracije jer su ga doživljavale kao odstupanje od svojih opravdanih zahtjeva, na što su pristale pod pritiskom vodećih sila a u cilju očuvanja mira na granici istočne i zapadne interesne sfere. Postajalo je, naime, sve jasnije da kao što Italija ne može ne biti uz Zapad, isto tako Jugoslavija ne može biti bez priključenja Istočnom taboru na čelu sa Staljinovim SSSR-om. U tom kontekstu 20. ožujka 1948. pojavila se tzv. Tripartitna deklaracija, u kojoj su SAD, Engleska i Francuska zahtijevale da se Italiji vrati čitavi teritorij STT-a. Objašnjenje za donošenje Deklaracije tri spomenute zemlje našle su u činjenici da se talijanska i jugoslavenska strana nikako nisu mogle dogovoriti oko osobe guvernera, što je bio preduvjet funkcioniranja STT-a kao svojevrstne tampon-državice. Osim toga, »vraćanje Slobodnog teritorija Trsta pod talijanski suverenitet najbolji je način da se iziđe u susret demokratskim težnjama naroda i da se omogući uspostavljanje mira i stabilnosti u zoni«.

Reakcije na Tripartitnu deklaraciju bile su predvidive: talijanska ju je vlada objeručke prihvatila, dok ju je jugoslavenska vlada, podržana od sovjetske, odlučno odbacila. Hrvatski crkveni krugovi u Istri nisu se oglasili očekivanom osudom deklaracije, kao što ni talijanski crkveni krugovi, u prvom redu biskup Santin, nisu podržali deklaraciju. O razlozima takvog pomalo neočekivanog stava crkvenih krugova može se samo nagađati.

NASTAVLJA SE

● Milanovićev elaborat o hrvatsko-slovenskoj granici

DIPLOMATSKA BORBA MONS. BOŽE MILANOVIĆA ZA HRVATSKU ISTRU (4)

Razočarenje zbog progona i marginalizacije Crkve

Državne se granice određuju za stoljeća dok se režimi mijenjaju« - glasovita je misao mons. Bože Milanovića, jednog od najistaknutijih istarskih svećenika i promicatelja hrvatske svijesti. Donosimo široj javnosti nepoznate detalje o njegovoj diplomatsko-političkoj borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

Dr. Stipan Trogrlić

— Nakon sukoba KPJ s Informbiro-om i poznate rezolucije Informbiroa od 26. lipnja 1948, kojom je Jugoslavija isključena iz zajednice zemalja tzv. »narodne demokracije«, međunarodna pozicija Jugoslavije bitno se izmijenila. Od neprijatelja, s onu stranu željezne zavjese, Jugoslavija kao mogući saveznik u sprečavanju prodora sovjetskog utjecaja prema Zapadu postaje zanimljiva zemljama zapadne demokracije. Dakako, sve to je dovelo do promjene u odnosu Saveznika prema rješavanju pitanja Slobodnog teritorija Trsta (STT). Izjavljivali su da su spremni potpuno povjeriti zonu »A« Italiji ali nisu mogli jamčiti vraćanje zone »B«, već uklanjanje u jugoslavenski teritorij.

Šok zbog »krvave krizme u Lanišću«

U razdoblju 1948-1952. talijanski kler, a posebno biskup Santin, nastavljaju s dokazivanjem nepravdnosti odredaba, pa onda i neodrživosti Pariškog mirovnog ugovora. Hrvatsko svećenstvo, na čelu s Božom Milanovićem, ne sudjeluje u diplomatsko-političkim sporovima nastalim nakon Tripartitne deklaracije. Smatralo je kako je odigralo svoju povijesnu ulogu u razdoblju 1945-1947. i da otada stvar može prepustiti državnom vodstvu, tim više što se to vodstvo nakon izopćenja iz komunističkog tabora našlo u dosta povoljnom političko-diplomatskom položaju. Pri tome, istarsko hrvatsko svećenstvo šokirano »krvavom krizmom u Lanišću« 24. kolovoza 1947, kada je ubijen, zapravo zvjerski zaklan svećenik Porečko-pulske biskupije, podravnatelj pazinskog sjemeništa Miroslav Bulešić, a djelatelj krizme, izaslanik biskupa Santina Jakob Ukmar teško pretučen, po inerciji se pasiviziralo, duboko razočarano novom vlašću. To razočaranje nije bilo uvjetovano samo položajem Crkve i vjerskih sloboda nego općim političkim, gospodarskim i društvenim prilikama. Propadanje sela kao najvitalnijeg i nacionalnog i vjerskog resursa, što je bila posljedica kolektivizacije i megalomanskih planova o industrijalizaciji i elektrifikaciji, crkveni ljudi teško su doživljavali. U nemogućnosti da se aktivno suprotstave spomenutim trendovima, povukli su se u pasivnu rezistenciju.

»Rezolucija« osuđuje talijanski imperijalizam

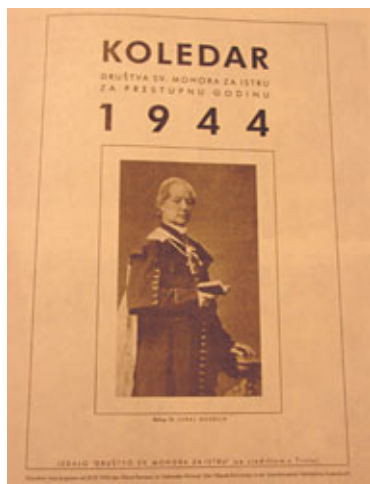
Na četvrtoj godišnjici Tripartitne deklaracije 20. ožujka 1952. u kazalištu »Verdi« u Trstu održan je skup koji je za svrhu imao podsjetiti Saveznike na obveze iz Tripartitne deklaracije. Kad je završio skup u kazalištu, sudionici su se uputili na Trg ujedinjenja gdje je »Lega nazionale« trebala održati koncert. Manifestacija za priključenje Trsta Italiji

izazvala je reakciju. Saveznička je policija, u sprečavanju okupljanja na trgu, nastupila dosta brutalno. Došlo je do sukoba u kojima je bilo mrtvih i ranjenih. Nakon tih događaja u Trstu se, ne samo na političkim skupovima nego i u crkvama s propovjedaonica, sve učestalije čuo zahtjev za pripajanjem čitavog Slobodnog teritorija Trsta Italiji.

Članovi istarskog svećeničkog Ćirilo-metodskog društva na sastanku održanom 18. travnja. 1952. donijeli su »rezoluciju« u kojoj se osuđuje talijanski imperijalizam »za Trstom i ostalim našim krajevima uz istočnu obalu Jadranskog mora, gdje je, usprkos tuđinskim infiltracijama i sistematskom nepravdom odnarođivanju, ostao naš narod posvuda kompaktno naseljen i u ogromnoj većini, te neće da se vrati opet onamo gdje je već dosta pretrpio i gdje bi ga čekala narodna smrt«. Zato istarsko svećenstvo »u duhu katoličkih načela i naravnog prava, vjerno svojoj tradiciji i svome dosadašnjem radu, osuđuje nepravdo posezanje za Slobodnim Teritorijem Trsta i ostalim našim krajevima, kao što i kršenje mirovnog ugovora, te spremno podupire borbu svega jugoslavenskog pučanstva za pravedno rješenje«. Rezolucija je bila potvrda neupitnog opredjeljenja istarskoga hrvatskog svećenstva za novu Jugoslaviju. To opredjeljenje nije dovedeno u pitanje ni onda kad je postajalo sve očiglednije da vlast sve više zaboravlja sve ono što je Crkva učinila u podršci toj vlasti.

Odnos prema Tršćanskoj krizi

Sporazum između SAD-a, Engleske i Italije, potpisan u Londonu 9. svibnja 1952, otvorio je nove napeitosti u jugoslavensko-talijanskim odnosima. Pod pritiskom talijanske javnosti, Englezi i Amerikanci su prihvatili da talijanska strana preuzme neke poslove u upravljanju Trstom. Premda je vojni zapovjednik zone zadržao vrhovnu vlast, i premda su, da bi se otklonile jugoslavenske kritike, istaknuta prava i mjere zaštite nacionalnih prava slovenske manjine, u Jugoslaviji je sporazum

● Pučki kalendar za 1944. godinu zbog kojega je mons. Milanović optužen za suradnju s okupatorom jer je za njegovo tiskanje tražio dozvolu od njemačke, tada jedine vlasti u Trstu

● Unatoč nepobitnim zaslugama, jugoslavenske su vlasti javno napadale djelatnost Bože Milanovića, kao što je to učinio istaknuti istarski komunist Josip Šestan u svom govoru u pulskoj Areni 12. svibnja 1945.

protumačen kao jednostrano pripojenje zone »A« Italiji. Kao odgovor uslijedile su pojačane policijske mjere u zoni »B« kao i uvođenje jugoslavenskih zakona i odredaba uz istodobnu suspenziju više od trideset dotad važećih odredaba.

U trenucima kad je zveket oružja na obje strane postajao sve glasniji i kad je onodobni talijanski premijer Giuseppe Pella u govoru na Kapitolu 13. rujna 1953. istaknuo talijanske zahtjeve nad cijelim teritorijem STT-a, ponavljajući stari zahtjev za plebiscitom, uz jasne poruke SAD-u i Velikoj Britaniji, postalo je jasno da je rješavanje tršćanskog pitanja dospjelo u slijepu ulicu. Pa koliko je god talijansko-jugoslavenski vojni sukob više bio teoretska nego stvarna mogućnost zbog nazočnosti

se kretala prema Narodnom domu, kad je primijetila sjemeništarce, zaustavila se pred sjemenišnom zgradom. Jedan od sudionika povorke, čak pazinske državne gimnazije, popeo se na stube sjemeništa i počeo govoriti protiv sjemeništa i Crkve. Osjetivši da bi govornik sudionike povorke mogao pozvati na provalu u sjemenište, Milanović je istupio pred demonstrante i počeo govoriti o zaslugama istarskog svećenstva u borbi za narodna prava te njihovoj spremnosti da to učine i sada. Na te je riječi netko iz mase uzviknuo: »A ako vam zabrani biskup?«, na što je Milanović manirom iskusnog diplomata, želeći smanjiti napetost, odgovorio: »Onda ga ne bismo poslušali.« Umjesto nezadovoljstva uslijedio je pljesak i poziv sjemeni-

Odbor Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda, »u ime svoje i svojih članova« 17. listopada 1953. donio je »Izjavu«, koja na neki način sintetizira stav istarskog svećenstva o tršćanskoj krizi. Odmjerena i uravnotežena, bez političkih animoziteta i optužaba ona zorno svjedoči o nacionalnom opredjeljenju istarskog svećenstva.

štarcima da se priključe ostalima u Narodnom domu.

Među govornicima u narodnom domu tog puta je bio i Milanović. Kao i toliko puta ranije, da bi opravdao jugoslavenske zahtjeve prema Trstu, ali i cjelokupnom STT-u, upotrijebio je povijesne argumente. Povratak u prošlost trebao je pokazati kako je na jugoslavenskoj strani osim prirodnog (etničkog) prava i ono povijesno. Međutim, zbog isticanja uloge svećenika u nacionalnoj borbi istarskih Hrvata, govor je od nekih članova hrvatske vlade okvalificiran kao previše »klerikaln«. Milanović je ponovno preko Svetozara Ritiga morao opravdavati svoje stavove i dokazivati da njegov govor nije imao klerikaln naboj.

Kraj desetogodišnje Tršćanske krize

Bio je to očit dokaz kako komunističko-boljševička garnitura želi reaktiviranje Milanovića i istarskih svećenika na javnoj sceni prema svojim mjerilima i uputama. Milan Pallua, tajnik Komisije za vjerska pitanja, upoznaje Milanovića s raspravama na višim forumima o prevelikoj pasivnosti istarskog sve-

ćenstva u Tršćanskoj krizi. Njegovo upozorenje djelovalo je utoliko čudnije što je Odbor Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda, »u ime svoje i svojih članova« 17. listopada 1953. donio »izjavu« koja na neki način sintetizira stav istarskog svećenstva o Tršćanskoj krizi. Odmjerena i uravnotežena, bez političkih animoziteta i optužaba, ona zorno svjedoči o nacionalnom opredjeljenju istarskog svećenstva. U »izjavi« svećenici prosvjeduju protiv talijanskog posezanja za hrvatskim i slovenskim teritorijem, te izjavljuju »da osim zone 'B' i čitava zona 'A' s Trstom mora pripasti Jugoslaviji«, i to iz već znanih geografskih, ekonomskih i etničkih razloga.

Memorandum o suglasnosti između vlada Italije, Ujedinjenog Kraljevstva, Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije o Slobodnom Teritoriju Trsta potpisan 5. listopada 1954. označio je kraj desetogodišnje Tršćanske krize. Dugi i mučni pregovori predstavnika SAD-a i Velike Britanije s Vladimirom Velebitom, jugoslavenskim ambasadorom u Londonu, od veljače do svibnja 1954. doveli su do usklađivanja stavova da polazište u rješavanju krize treba biti prihvaćanje situacije stvorene anglo-američkom okupacijom zone »A« i jugoslavenskom zone »B«. Kasnije usklađeni stavovi triju zemalja, koje su vojno zauzele STT, o povlačenju vojnih snaga iz obiju zona i uspostavljanje talijanske civilne uprave u zoni »A« i jugoslavenske u zoni »B« prihvatila je i talijanska diplomacija, pa je na memorandum svoj potpis stavio i talijanski ambasador Manlio Brosiom.

Iako Milanović samo usput spominje Londonski memorandum i njegove posljedice na crkvenopravnom području, što konkretno znači da je 12 župa i 6 kapelanija iz zone »B«, koja je pripala Hrvatskoj, došlo pod jurisdikciju Apostolske administrature u Pazinu, nema sumnje da je bio zadovoljan novim uspjehom jugoslavenske diplomacije. Uza sve prepoznatljivije zaoštavanje odnosa države i prema Crkvi u Istri, Milanović je i dalje vjerovao u mogućnost dijaloga i suradnje, upravo zbog uspjeha vlasti u borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

NASTAVLJA SE

DIPLOMATSKA BORBA MONS. BOŽE MILANOVIĆA ZA HRVATSKU ISTRU (5)

Reagirano na slovensko prisvajanje hrvatskoga teritorija

Državne granice određuju se za stoljeća dok se režimi mijenjaju» - glasovita je misao mons. Bože Milanovića, jednog od najistaknutijih istarskih svećenika i promicatelja hrvatske svijesti. Donosimo široj javnosti nepoznate detalje o njegovoj diplomatsko-političkoj borbi za sjedinjenje Istre s Hrvatskom.

Dr. Stipan Trogrlić

— Neposredno po završetku Druge svjetske rata, u situaciji kad se očekivala iscrpljujuća diplomatsko-politička borba s Italijom za zapadnu državnu granicu, određivanje međurepubličkih granica, kao nešto »administrativno« i manje bitno, ostavljeno je za druga, bolja, vremena. Ipak je, unatoč takvom shvaćanju, već sredinom 1945. došlo do, istina privremenog, uređenja hrvatsko-slovenske granice u Istri. Prema tom razgraničenju sedamnaest hrvatskih sela, prema jezičnim, povijesnim, geografskim i etničkim kriterijima, pripalo je Sloveniji.

»Granica između Hrvata i Slovenaca u Istri«

Na slovensko prisvajanje hrvatskog teritorija prvi je, koliko je poznato, reagirao mons. Milanović. Uočavajući opasnost od slovenskih poseznja te strahujući kako privremeno razgraničenje lako može postati konačno, nagovorio je geografa Nikolu Žica i jezikoslovca Josipa Ribarića da sastave elaborat u kojem je trebalo dokazati neopravdanost slovenskog spuštavanja granične crte južno od općeprihvaćene hrvatsko-slovenske etničke granice na rijeci Dragonji. U elaboratu pod naslovom »Granica između Hrvata i Slovenaca u Istri« dvojica su znanstvenika, koristeći dotadašnje povijesne, vjerske, jezične i napokon gospodarsko-prometne spoznaje, pokušali pokazati da upravo navedeni elementi jasno pokazuju kako se radi o hrvatskim selima.

Uz Žic-Ribarićev elaborat, dostavljen Hrvatskoj vladi, Milanović je priložio svoj dodatak pod naslovom »Razgraničenje između Hrvata i Slovenaca u Istri«, u kojem je sintetizirao ono što je izneseno u Žic-Ribarićevu elaboratu. Uz dodatak dostavio je i kartu privremene hrvatsko-slovenske granice precizno označivši hrvatska sela koja su pripala Sloveniji. Ukratko, privremeno razgraničenje Milanović smatra neodrživim jer nije nastalo »niti na temelju historijskog razvoja (prijašnje stanje), niti na temelju jezikovnog područja, niti po volji naroda. Već ta činjenica ukazuje na potrebu revizije granice, koja će biti u Istri ujedno granica između NR Hrvatske i NR Slovenije«. U nastavku autor upozorava na više nego očigledne slovenske nakane da sloveniziraju hrvatska sela u porednim općinama Topolovac, Gradina, Pregara, Črnica Salež. Djeca iz tih općina upisivana su u slovenske internate uz povoljnije uvjete od djece iz drugih dijelova Slovenije, u svim selima istih općina uveden je slovenski kao službeni jezik. Nekim svećenicima je izričito zabranjeno držati vjeronauk u školama na hrvatskom jeziku.

Prepoznatljiv Milanovićev »rukopis«

U situaciji opće polarizacije stanovništva na one koji se, uz podršku

vlasti, izjašnjavaju kao Slovenci i žele ostati u Sloveniji i one koji, kao Hrvati, žele priključenje Hrvatskoj, ali se ne usuđuju o tome javno govoriti, organiziranje plebiscita ne bi bilo zgodno, niti bi bilo pravi pokazatelj stvarnosti. Zato Milanović ustrajava i ističe potrebu poštivanja povijesnih, jezičnih i svih drugih razloga, koje su Žic i Ribarić iznijeli u svom elaboratu u svezi s hrvatsko-slovenskom granicom u Istri.

Potpisivanjem Pariškog mirovnog ugovora 10. veljače 1947. završava prva, za Jugoslaviju uspješna faza diplomatske bitke za Istru i, dotada, potiskivano pitanje granice između Hrvatske i Slovenije izbija na površinu kao jedno od važnijih pitanja unutarjugoslavenskih odnosa. Slovenskim apetitima, koji su tražili Istru sve do rijeke Mirne, suprotstavlja se hrvatska politika braneci granicu na Dragonji. Kao i u diplomatskoj borbi za sjedinjenje Istre s maticom Hrvatskom (kasnije dodano i dosljedno ponavljano: »u novoj Jugoslaviji«), tako je i sada istarsko hrvatsko svećenstvo odlučno ustalo u obranu hrvatske povijesne i prirodne granice u Istri. Predvodnik istarskog svećenstva i najistaknutija osoba te borbe ponovno je bio Božo Milanović. U brojnim rezolucijama hrvatskog svećenstva od 1948. do 1954. godine za povratak u sastav Hrvatske gore navedenih područja više je nego prepoznatljiv njegov »rukopis«.

Zahtjev za hrvatskim jezikom u školama

Milanović je 25. kolovoza 1948. dva mjeseca nakon što je hrvatsko svećenstvo uputilo molbu Hrvatskoj vladi tražeći da se u Topolovcu, Gradini i Pregari uvedu hrvatske škole, sa Svetozarom Ritigom, ministrom bez portfelja i predsjednikom Vjerske komisije, posjetio Ivana Krajačića, republičkog ministra unutrašnjih poslova, i nastojao ga senzibilizirati za povratak navedenih sela u sastav Republike Hrvatske. U istom pravcu djelovala je Apostolska administratura u Pazinu i njezin administrator Dragutin Nežić. Preko Komisije za vjerske poslove administratura je

uputila pismo Ministarstvu prosvjete u kojem pita ministarstvo kani li nešto poduzeti da se u Pregari, Gradini i Topolovcu u škole uvede poučavanje na hrvatskom jeziku kako bi se ukinula jezična podijeljenost, jer u Crkvi se u liturgiji i vjerskoj pouci koristi hrvatski jezik.

Zacijelo su i spomenuta Milanovićeva osobna kontakta kao i »pritisci« od strane svećenika i administratora Nežića pridonijeli zauzimanju hrvatskih političkih struktura da se neka sela ponovno vrate u sastav Hrvatske. Radio se o sljedećim selima: Gradina, Črnica, Pregara, Šapjane, Pasjak i Brdce. Svećenik Srećko Štifić, poznat po podršci istarskom NOP-u i aktivnom sudjelovanju u poslijeratnim političkim zbivanjima, i Milanović kao predsjednik Društva svećenika sv. Ćirila i Metoda, staleškog društva istarskih svećenika, zahvalili su Vladimiru Bakariću, predsjedniku Hrvatske vlade »na brizi i ostvarenju priključenja onih krajeva (pet navedenih sela, op. a.) Hrvatskoj i ujedno ga zamolili da se još uvedu hrvatske škole u Pregari, Gradini i Čmici. Kapelanija Topolovac se s nekim okolnim selima, poslije Pariškog mirovnog ugovora 10. veljače 1947. našla u jugoslavenskom dijelu STT-a (zona »B«). Kako je podjela STT-a na saveznički (zona »A«) i jugoslavenski dio (zona »B«) bilo samo privremeno rješenje, pitanje pripadnosti tih sela moglo se postaviti tek nakon Londonskog ugovora 5. listopada 1954. kad je zona »A« pripala Italiji a zona »B« Jugoslaviji. Međutim, u sklopu »ratnog« hrvatsko-slovenskog razgraničenja Topolovac i neka okolna sela: Hrvoji, Žrnovac, Koromači, Dragonja, Šemi, Škrlići, Belvedur, došli su pod Sloveniju. U pismu Predsjedništvu Sabora i Izvršnom vijeću NR Hrvatske Milanović i Srećko Štifić, bivši zastupnik kotara Buzet, upozoravaju »taj Naslov« na potrebu novoga razgraničenja između kotara Buje i Kopar, tj. Hrvatske i Slovenije. Uz jezično opravdanje osnovni razlog za povratak spomenutih sela u sastav Republike Hrvatske je njihov geografski položaj - nalaze se južno od rijeke Dragonje, koja je u svim dokumentima isticana kao jezična i prirodna granica između Hrvatske i Slovenije. Korekcija granice, u smislu njihova

● Prvi biskup ujedinjene Crkve u Istri, Dragutin Nežić, apostolski upravitelj hrvatskog dijela Tršćansko-koparske biskupije i porečko-pulski biskup

prijedloga, ističu Milanović i Štifić, ima više psihološko nego neko stvarno značenje. Radi se o selima s malom površinom i malim brojem stanovnika, no ako se ne bi došlo do njihova povratka u sastav Republike Hrvatske, stalno bi to opterećivalo hrvatsko-slovenske odnose.

Protiv neetičnosti hrvatske politike

Uoči saveznog općinskog (komunalnog) preuređenja 1955. a u situaciji hrvatsko-slovenskog »povucipotegni« oko granice u sjevernom i sjeveroistočnom dijelu Istre, stanovi-

kotar Pula, i pripajaju se Narodnoj Republici Sloveniji. Ova odluka stupa na snagu kad je potvrdi Savezna Narodna skupština.

Na odluku Hrvatskog sabora reagirali su istarski hrvatski svećenici. Predsjedništvu Savezne narodne skupštine dostavili su »Spomenicu« u kojoj izražavaju svoje nezadovoljstvo zbog odluke Hrvatskog sabora koja je dovela do ponovnog pomicanja hrvatske granice u sjevernoj Istri južno od Dragonje. Potpisnici »Spomenice«, odmah na početku, upozoravaju kako se ne radi samo o 8 sela kako je navedeno u odluci Hrvatskog sabora, nego o još 13 sela: Sv. Šimun (Brežani), Brežinari, Krstija, Reparac, Buželi, Tuniši, Pavlići, Rošići, Stara Mandrija, Kaline, Jarkari, Škrlići i Dugobrdo. Tom broju »Spomenica« pridodaje sela Topolovac, Žrnovac, Hrvoje i Kučubreg, koja su poslije Londonskog memoranduma pripala Sloveniji,

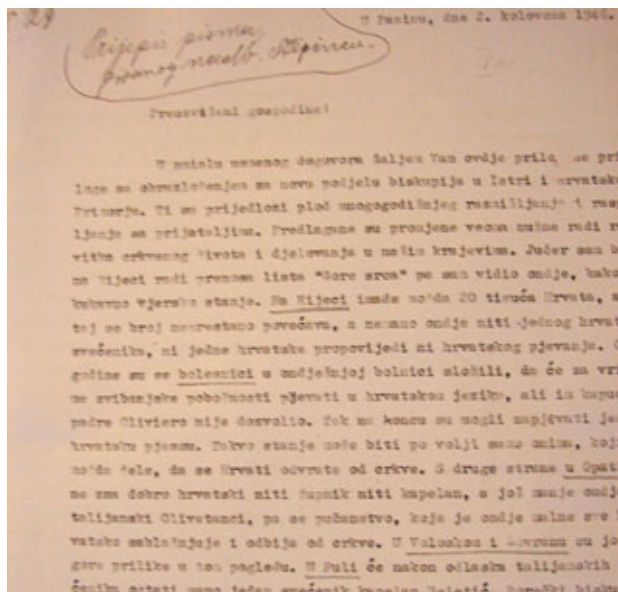
Potpisnici »Spomenice«, odmah na početku, upozoravaju kako se ne radi samo o 8 sela kako je navedeno u odluci Hrvatskog sabora, nego o još 13 sela: Sv. Šimun (Brežani), Brežinari, Krstija, Reparac, Buželi, Tuniši, Pavlići, Rošići, Stara Mandrija, Kaline, Jarkari, Škrlići i Dugobrdo. Tom broju »Spomenica« pridodaje sela: Topolovac, Žrnovac, Hrvoje i Kučubreg, koja su poslije Londonskog memoranduma pripala Sloveniji, i tako se dolazi do broja od 25 hrvatskih sela koja su dospjela u Sloveniju.

nicima spornih sela u porednim općinama Topolovac, Gradina i Pregara ponuđeno je da mogu birati između kotara Buje, Buzet ili Kopar. Pod utjecajem raznih obećanja »putujućih emisara« o boljem životu koji ih čeka ako dođu pod Kopar, većina se izjasnila za pripadnost kotaru Kopar, ne razmišljajući da ta njihova odluka ima i velike nacionalne posljedice. Ohrabreni takvom odlukom stanovništva, slovenski i hrvatski republički partijski vrh, uz suglasnost savezne Partije, na nekoj »drugarskoj večeri«, kako je to već onomad bivalo, odlučili su da bi taj dogovor bilo najbolje učiniti službenim kroz republička zakonodavna tijela. U kontekstu iznesenog može se razumjeti »neočekivana« »Odluka o promjeni granice između NR Hrvatske i NR Slovenije« donesena na XXV. sjednici Republičkog vijeća Hrvatskog sabora. U »odluci« doslovno stoji: »Iz sastava Narodne Republike Hrvatske izdvajaju se sela Abitanti, Belvedur, Brezovica, Gradina, Koromači-Boškini, Močungi, Pregara i Sirči, koja se nalaze u općini Buje,

i tako se dolazi do broja od 25 hrvatskih sela koja su dospjela u Sloveniju. Iza »Spomenice« je stajao biskup Nežić kao »institucija« i Milanović kao »karizmatička osoba« istarske Crkve i društvenog života. U nekim kasnijim dokumentima među sela pripojena Sloveniji ne spominje se Kučubreg koji je, kao što je već istaknuto, ostao u sastavu Republike Hrvatske. Međutim u tim dokumentima kao hrvatska sela pripojena Sloveniji navedeni su: Šemi, Škrlići, Dragonja. Tako se dolazi do 27 hrvatskih sela pripalih Sloveniji. No, kako su Šemi i Škrlići ostali u hrvatskom dijelu topolovačke kapelanije, precizniji se čini broj o 25 hrvatskih sela.

Savezna skupština je, što se moglo i očekivati, jer za nju su puno važnije bile odluke Sabora nego argumenti istarskih svećenika, 28. ožujka 1956. potvrdila odluku Hrvatskog sabora o pripajanju 25 hrvatskih sela Sloveniji, čime je pitanje republičke pripadnosti tih sela nakon deset godina hrvatsko-slovenskih prijedloga skinuto s dnevnoga reda.

ZAVRŠETAK

● Pismo mons. Milanovića zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepinču, koji mu je davao potporu u njegovim rodoljubnim i domoljubnim nastojanjima